

Антоніна ЗЕЛІНСЬКА

БЕНЧМАРКІНГ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Досліджено можливості застосування бенчмаркінгу як інструмента підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Розроблено концептуальну модель організації процесу бенчмаркінгу аграрних підприємств, які спеціалізуються на виробництві біоенергетичних культур.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток аграрного сектору України характеризується не лише позитивною динамікою щодо забезпечення продовольчої безпеки країни, а й нарощуванням обсягів виробництва енергетичних культур, які дають змогу розвивати біоенергетику і зміцнювати енергетичну безпеку. Дослідження О. Бородіної, Гавриша, Г. Калетника, В. Месель-Веселяка свідчать про те, що земельний потенціал держави можна використовувати для вирощування енергетичних культур, не створюючи загрози продовольчій безпеці [1–3].

Проте у функціонуванні вітчизняних аграрних підприємств є певні проблеми, що обумовлені галузевою специфікою і вимагають своєчасного й ефективного вирішення. Управлінський корпус сільськогосподарських підприємств має змогу використовувати широкий арсенал інструментів менеджменту, який дозволяє вирішувати проблеми галузі. Одним із таких інструментів є бенчмаркінг. В аграрній сфері цей інструмент поки що не отримав широкого розповсюдження, що обумовлено недостатнім теоретичним вивченням методу, відсутністю розроблених методик застосування і механізму його адаптації до українських умов.

Ключова особливість бенчмаркінгу – орієнтація на кращі існуючі практики з подальшим синергуванням результатів, що дає змогу не тільки досягати рівня конкурентів, а й перевершити їх. Ця якість такого інструмента менеджменту стає особливо актуальною, коли економічна ситуація розвивається динамічно, що характерно для нинішнього етапу розвитку ринку енергетичних культур в Україні.

Аналіз публікацій. Теоретиками бенчмаркінгу як інструмента менеджменту є такі зарубіжні вчені: Т. Бенделл, Л. Баультер, П.Гудстадт, Р. Кемп, С. Міллер, Д. Прескотт, Дж. Харрінгтон, Х. Харрінгтон.

Вагомий внесок у розвиток концепції та методології бенчмаркінгу здійснили також науковці країн СНД й вітчизняні вчені, зокрема: О. Арєф'єва, А. Ашуєв, Г. Багієв, Н. Козак, Л. Місюра, О. Михайлова, Л. Савицька, В. Сліпенький, Н. Хананова.

Проте цілком сформованої і адаптованої до українських умов теоретичної бази бенчмаркінгу, яка б відображала реалії національної економіки, нині ще не існує. Крім цього, відсутні практичні рекомендації щодо застосування методології бенчмаркінгу підприємствами, які займаються виробництвом енергетичних культур.

Метою дослідження є узагальнення теоретичних аспектів і розроблення методичних підходів щодо використання бенчмаркінгу в практиці українських аграрних підприємств, що займаються вирощуванням енергетичних культур.

Методологія і методика дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять фундаментальні положення і розробки, представлені в працях класиків менеджменту, теоретиків бенчмаркінгу, провідних зарубіжних і вітчизняних вчених, які присвятили свої роботи питанням практичного використання бенчмаркінгу.

Результати дослідження. В сучасних економічних умовах проблеми підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств стають особливо актуальними. Це стосується і підприємств, які займаються виробництвом енергетичних культур, результати діяльності яких визначають позиції України на світовому ринку аграрної продукції.

Вітчизняні аграрні підприємства мають певні конкурентні переваги, пов'язані передусім з низькою ціною землі (орендна плата) та робочої сили. Однак ці переваги не є стабільними і довгостроковими. Вони значною мірою перекреслюються низьким технічним та технологічним рівнем галузі, відсутністю міжнародної сертифікації, невідповідністю екологічним умовам.

Теорія і практика менеджменту пропонує широкий інструментарій підвищення конкурентоспроможності, в складі якого варто відмітити стратегічне планування, управління якістю, реінжиніринг бізнес-процесів, сценарне планування і т. д. Особливе місце серед сучасних методів підвищення конкурентоспроможності, на наш погляд, має зайняти бенчмаркінг, який отримав широке розповсюдження в світі й недостатньо використовується в сучасній українській аграрній практиці. Його основними перевагами серед інших інструментів є творчий характер, використання для порівняння як конкурентів, так і підприємств із неконкурентного середовища. Основою для аналізу при цьому є не тільки показники, а й функції, процеси, стратегії. В існуючій практиці використання цього інструмента доведена його висока ефективність.

Вперше цей метод був розроблений у 1972 р. Інститутом стратегічного планування в Кембриджі (США) для оцінки ефективності бізнесу.

Бенчмаркінг включає такі елементи:

- порівняння організації та її окремих підрозділів з іншими найбільш успішними компаніями (їхніми підрозділами);
- порівняння управлінських і технологічних процесів з кращими подібними процесами в інших організаціях;
- порівняння продукції організації з продукцією найбільш сильних конкурентів;
- реалізація виявленої кращої практики в діяльності своєї організації.

Відомий методолог бенчмаркінгу Х. Харрігтон до основних переваг його використання зараховує:

- бенчмаркінг дає змогу підприємству вивчити досвід інших, економлячи при цьому ресурс часу і мінімізуючи загрозу допущення помилок, зроблених іншими підприємствами;
- забезпечує оцінку результативності підприємства порівняно з кращими конкурентами, розширює інформаційну базу і підвищує об'єктивність організаційного аналізу;
- допомагає сформулювати пріоритети і детальні плани коригуючих програм [4].

Емпіричні дослідження Ф. Каропресо [5], І. Г. Ватсона [6] виявили додаткові стратегічні переваги бенчмаркінгу, в тому числі:

- збільшення бажання і потреби менеджменту у змінах;

- сприяння у формуванні в менеджерів філософії партнерства у взаємодії з іншими організаціями;
- забезпечення синергізму в реалізації коректуючих програм;
- більш високу відкритість до нових ідей, а також мобілізацію власного інноваційного потенціалу;
- використання багатоваріантного підходу до вирішення проблем, які виникають на підприємстві;
- орієнтація на максимізацію споживчих цінностей продукції, що виробляється;
- здатність топ-менеджерів до використання більш проактивних стратегій і т. д.

Узагальнюючи існуючі підходи, можна сформулювати авторську дефініцію: бенчмаркінг (benchmarking) – це інструмент менеджменту, який використовується як для підвищення конкурентоспроможності організації загалом, так і окремих видів її продукції шляхом пошуку, вивчення, адаптації, синергування і запровадження кращого досвіду представників конкурентного і неконкурентного середовищ.

Розрізняють різні види класифікацій бенчмаркінгу (рис. 1).

Рис 1. Класифікація видів бенчмаркінгу

Як зазначалося, в аграрній сфері України бенчмаркінг поки що не набув достатнього поширення. Основними причинами цього є відсутність відпрацьованого інструментарію, неадаптованість до галузевої специфіки, неготовність менеджменту до нововведень, недостатня кількість успішних практик впровадження, відсутність партнерів для порівняння, закритість інформації, обмеженість організаційних і фінансових ресурсів тощо. При цьому підприємства, які на практиці перевірили цей інструмент, як правило, реалізують його потенціал не повною мірою (наприклад, використовуючи його лише одноразово).

В аграрній сфері перші вдалі приклади успішного використання бенчмаркінгу належать групі українських компаній, які займаються вирощуванням ріпаку, серед них – ПСП “Україна” Попільнянського району Житомирської області.

Рис. 2. Завдання бенчмаркінгу в ПСП "Україна"

Роботи тут проводяться регулярно і позитивно позначаються на кінцевих результатах діяльності підприємства. Бенчмаркінг у господарстві використовується для вирішення завдань двох рівнів: систематичних і спотових (рис. 2) і реалізується за допомогою традиційної моделі (рис. 3).

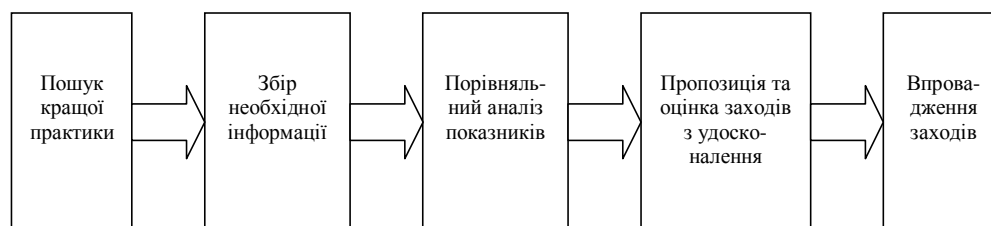

Рис. 3. Модель реалізації бенчмаркінгу в ПСП "Україна"

Разом із цим, аналіз практики використання бенчмаркінгу в ПСП "Україна" показав, що спостерігаються суттєві недоліки: цей інструмент використовується лише як доповнення до системи збалансованих показників, аналіз проводиться тільки за окремими виробничими і маркетинговими показниками.

Більш повне використання потенціалу бенчмаркінгу потребує, на нашу думку, удосконалення методичних підходів до застосування цього інструмента на підприємствах аграрної сфери.

Основними напрямками підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору є зниження виробничої собівартості, підвищення якості продукції, удосконалення постачальницько-збутової діяльності. Механізм бенчмаркінгу, адекватний зазначеним напрямкам, має, на наш погляд, включати вибір цілей, об'єкта і предмета вивчення (рис. 4).

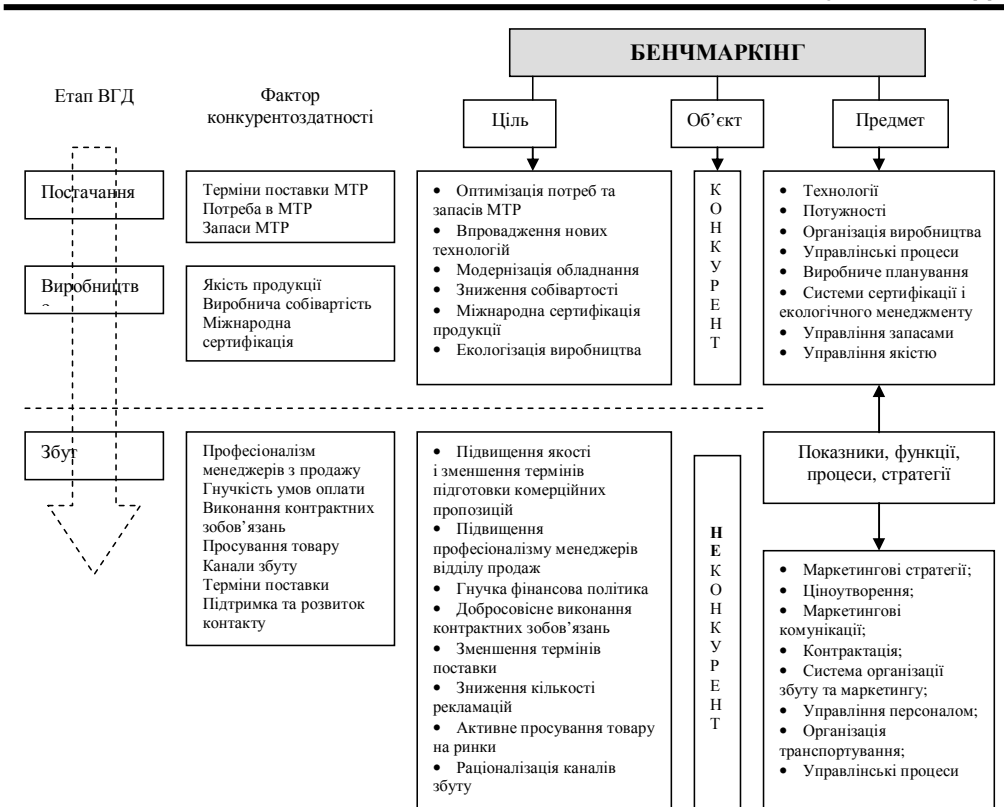

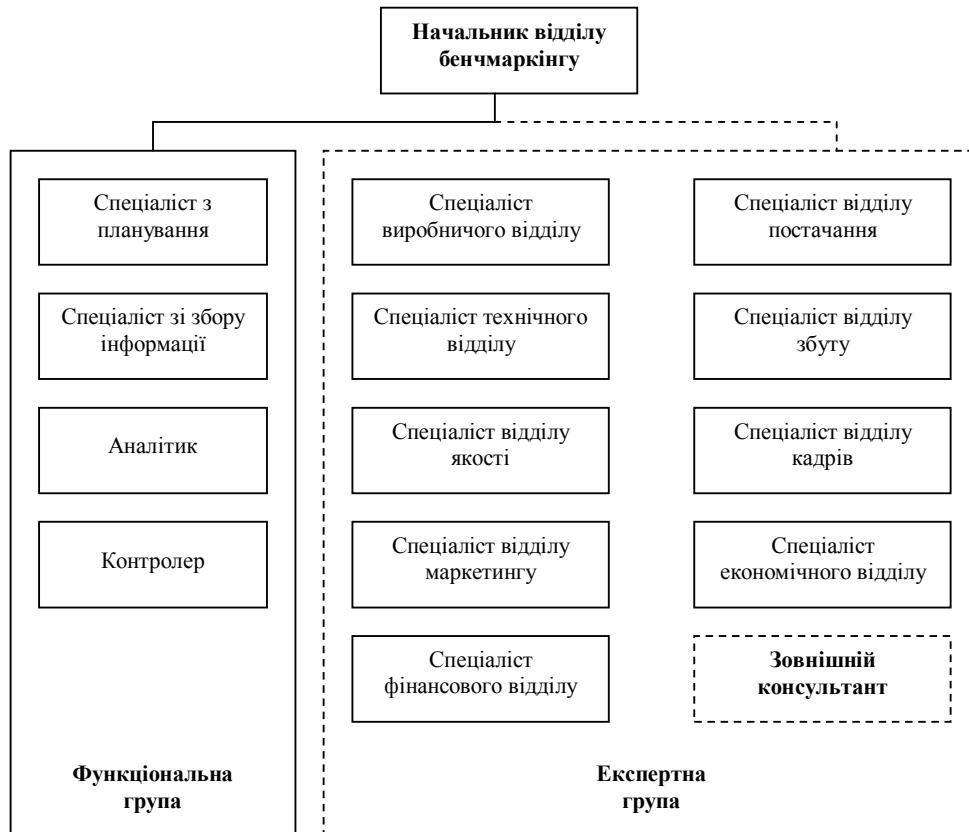
Рис. 4. Механізм планування бенчмаркінгу в аграрному підприємстві.

Проблеми конкурентоспроможності, характерні для вітчизняних аграрних підприємств, визначають цілі бенчмаркінгу залежно від їхньої актуальності, існуючих пріоритетів, наявних ресурсів і намічених стратегій. Цілі бенчмаркінгу також пов'язані з основними етапами виробничо-господарської діяльності підприємств: постачання, виробництво, збут. Процедура вибору партнера з бенчмаркінгу кожна організація визначає залежно від своїх інформаційних можливостей, розвитку системи маркетингу і налагоджених ділових контактів. На етапах постачання матеріальних засобів і виробництва в ролі об'єктів для бенчмаркінгу пропонується обирати конкурентів, враховуючи галузевий характер етапів (технології, виробничі процеси, організація виробництва). При удосконаленні системи збуту доцільно шукати кращі практики в неконкурентному середовищі, оскільки саме тут часто можна знайти більш ефективні рішення. При цьому приналежність партнера до конкурентного чи неконкурентного середовища впливає на предмет бенчмаркінгу: буде це базове порівняння показників або чи існує можливість спроектувати на свою діяльність функції, процеси чи навіть стратегії підприємств-еталонів. Об'єкт бенчмаркінгу визначає вибір джерел збору інформації. Як правило, вітчизняні конкуренти приховують результати своєї виробничо-господарської діяльності, у зв'язку з чим основними стають офіційні джерела: спеціалізовані періодичні видання, матеріали конференцій, офіційна звітність підприємств, аналітичні галузеві звіти. Заслужують на увагу кращі практики зарубіжних компаній – представників неконкурентного середовища, які на різних засадах надають можливість ознайомитися з їхнім досвідом і навіть подають допомогу його адаптації на підприємстві – ініціаторі бенчмар-

кінгу. Базою для таких партнерських відносин можуть служити договірні зобов'язання на комерційній основі або взаємний обмін досвідом. Основними джерелами збору інформації для бенчмаркінгу в цьому випадку можуть бути: анкетування, інтерв'ювання, спостереження.

Для організації робіт з метою систематичного використання технологій бенчмаркінгу доцільно використовувати модель, яка складається з трьох блоків (планування, реалізація і оцінка результатів), кожен з яких включає окремі елементи.

Для практичної реалізації технології бенчмаркінгу на аграрних підприємствах пропонується сформувати відділ бенчмаркінгу, який складається з двох блоків – функціонального і експертного (рис. 5).

Рис. 5. Рекомендована організаційна структура відділу бенчмаркінгу аграрного підприємства

Функціональна група забезпечує поточну діяльність відділу. Чисельність експертної групи може бути різною, а спеціалізація експертів визначатиметься предметною галуззю бенчмаркінгу.

Важливим елементом ефективного бенчмаркінгу є інформаційне забезпечення здійснення його процедури.

Інформаційне забезпечення процедури бенчмаркінгу в підприємстві складається із вхідних і вихідних інформаційних потоків, деталізованих нами для кожного етапу бенчмаркінгу (рис. 6).

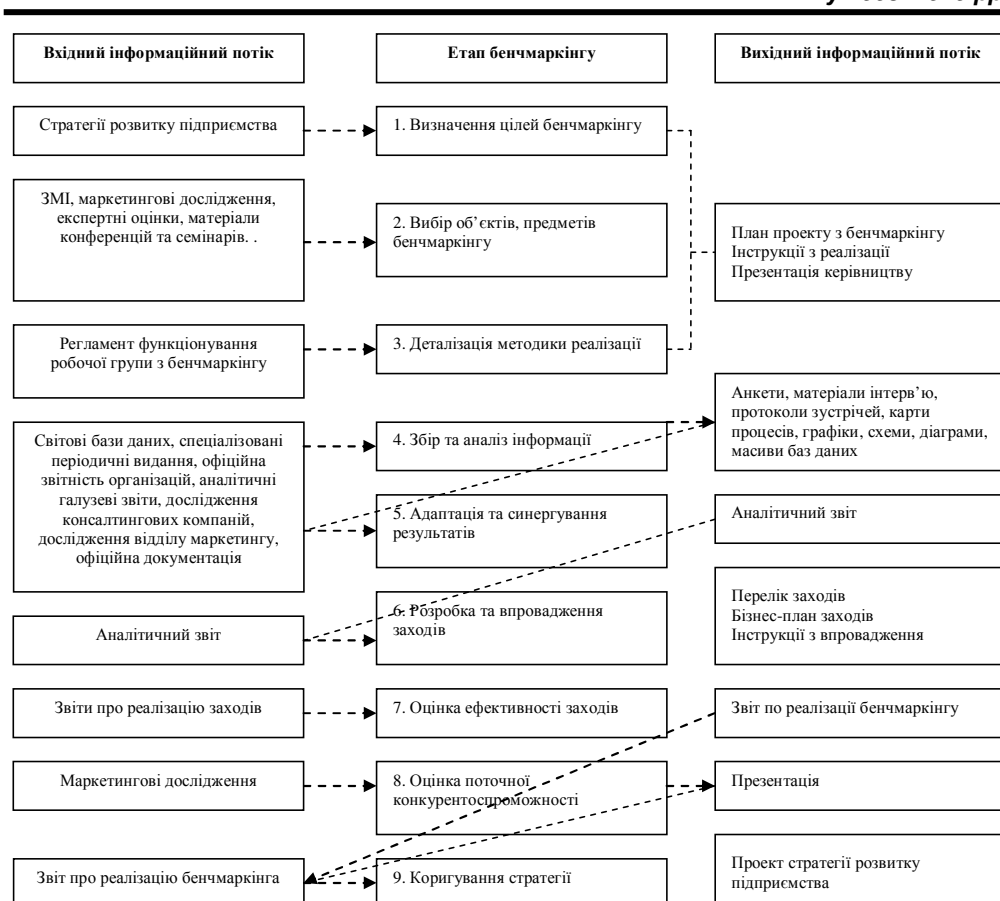

Рис. 6. Інформаційні потоки при проведенні бенчмаркінгу

Вхідними потоками при цьому слугують такі джерела, як внутрішня документація, зовнішні джерела, а вихідні потоки матеріалізуються у різних формах звітності й контролю.

Реалізація запропонованої методики і рекомендацій щодо впровадження бенчмаркінгу буде сприяти підвищенню ефективності виробничо-господарської діяльності аграрних підприємств, які займаються виробництвом енергетичних культур.

Висновки. Одним з інструментів підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, який широко використовується в зарубіжній практиці, є бенчмаркінг. В Україні бенчмаркінг поки що використовується обмежено. Причини цього – недостатня теоретична вивченість методу, відсутність розробленого методичного інструментарію і механізму його адаптації до українських реалій. Більш повне розкриття потенціалу бенчмаркінгу потребує подальшого розвитку його теоретичної бази, а також розроблення методичного підходу до реалізації цього інструмента на аграрних підприємствах. Реалізація запропонованого в дослідженні механізму використання бенчмаркінгу дасть змогу значно поліпшити основні техніко-економічні показники роботи аграрних підприємств, зайнятих виробництвом енергетичних культур, і в результаті – підвищити їхню конкурентоспроможність.

Література

1. Шпичак О. М. Економічна ефективність виробництва біопалива в контексті продовольчої та енергетичної безпеки України / О. М. Шпичак, С. А. Станісевич, Т. В. Куць ; за ред. акад. НААНУ О. М. Шпичака. – К. : Нічлава, 2010. – 265 с.
2. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві : доповідь на 12 річ. зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників (м. Київ, 25–26 лют. 2010 р.) / В. Я. Месель-Веселяк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 56 с.
3. Калетник Г. М. Розвиток ринку біопалив в Україні / Г. М. Калетник. – К. : Аграр. наука, 2008. – 464 с.
4. Harrington H. *High Performance Benchmarking: 20 Steps to Success* / H. Harrington. – McGraw Hill, 2006.
5. Caropreso F. *Competitive Benchmarking: Xerox's Powerful Quality Tool In Making Total Quality Happen* / F. Caropreso. – Research 4. Report N 937 ; The Conference Board, New York, 1990.
6. Watson G. *The Benchmarking Workbook: Adapting Best Practices for Performance Improvement* / G. Watson. – Portland : Productivity Press, 1992.
7. Маслов Д. В. Особенности применения бенчмаркинга на малых и средних предприятиях / Д. В. Маслов, Э. А. Белокоровин // *Методы менеджмента качества*. – 2004. – № 8.
8. Иванов И. Н. Проблемы конкурентоспособности металлургических предприятий / И. Н. Иванов, Д. Ю. Фукова // *Микроэкономика*. – 2010. – № 1. – С. 105–109.